

Јанко Веселиновић

ХАЈДУК
СТАНКО

PORTALIBRIS

Јанко Веселиновић

ХАЈДУК СТАНКО

Copyright © PortaLibris, 2016.

Сва права задржана укључујући право на репродукцију
у било ком облику у целости или делимично.

Јунаку нашега доба,
великом Србину

НИКОЛИ ТЕСЛИ

Деветнаести век плете Ти венац славе. Допусти и мени да у њу плетем један цветак са наших поља цветак прост, али пошкропљен крвљу и орошен сузом наших предака. Његов мирис нека Те сећа Твоје отаџбине, нека Те сећа оних заносних прича о јунаштву и пожртвовању којима Те је Твоја српска мајка у детињству запајала.

Прими га, Србине, онако срдечно као што Ти га срдечно пружа

Твој велики ђошћовалац
ЈАНКО М. ВЕСЕЛИНОВИЋ

Садржај

ДЕО I ОДМЕТНИК

1. Црна бара	11
2. Субаша	18
3. Јарани	26
4. У колу	31
5. Злочинац	39
6. Преображај	44
7. Сплетка	51
8. Гром из ведре неба	59
9. Страшна заклетва	65
10. Растанак	69
11. Дева	74
12. Горски цареви	79
13. Први мегдан	90
14. Проклета кућа	95

ДЕО II ОСВЕТНИК

1. Паук	107
2. Јелица	113
3. Зека	119
4. Потера	126
5. Сима Катић	133
6. Крушка ради	139
7. Расцеп	146
8. Тврдоглавство	153
9. Прошевина	159
10. Благослов божји	170
11. Скида се вео	177
12. Лом	184

13. Страшни снови	198
14. Нови кмет	206
15. Два оца	211
16. Први сусрет	217
17. Петљање	222
18. Мученик	229
19. Почиње освета	234
20. Осветници	249
21. Парашница	255
22. Окршај	263
23. Кукавица	271
24. Срце на мери	276
25. Бој на салашу	284

ДЕО III БЕСМРТНИК

1. Устанак	293
2. Кућни праг	297
3. Бој на Мишару	306
4. „На мир”	317
5. Свадба	325
6. Обичан догађај	331
7. Жижак се гаси	336
8. Натуштено небо	342
9. Очајна борба	349
10. Збег	358
11. Мало ведрине	369
12. 1813. година	374
13. Равње	379
14. Најезда	383
15. Љута битка	390
16. Ужас	397
17. Дивови	405
18. Речник	413

Праштајте, свете сени, што вам кости потресам!... Праштајте што вам имена помињем, јер ћу их само по добру поменути!... Јер најсветији путир што се изли на олтар отаџбине Србинове, беху груди ваше; крв коју тада пролисте и данас је благодет Србину... Залисте, и костима потрусисте сваку стопу земље, а из крви и костију ваших ниче бујина, која нам очи к небу подиже!...

Хвала вам, и... праштајте!...

А ја ћу причати о вама онако како ми другови и синови ваши приповедаху; китићу дела ваша као што девојка кити венац ивањски; славићу вас као што вас гусле славе; проносићу дела ваша и јунаштва ваша по свету као што их и данас проносе немирни таласи валовите Дрине!... Нека вам се свећа не угаси; нека вам се имена помињу до истраге српскога колена!...

I ДЕО

Одметник

1.

Црна бара

Нема веће равнице у Србији од Мачве. Она се протеже од Мишара до Дрине, и од највишег врха Цера планине, Видојевице, до Саве... То је простор од дванаест сахата хода. Можеш у дугу дану ходити по Мачви, а нећеш видети једног брежуљка; све је равно као тепсија. Замори се поглед путников гледећи једно исто: њиву, пашњак, њиву, пашњак, и ништа више. Или уђе у село. Ту види кућицу до кућице; уз кућу стаје, иза стаја бунар, иза бунара воће... Изнајпре га то овесели; али, мало-помало, та му једноликост додија, он сагиње главу и постаје зловољан...

Таква је Мачва данас. Па, и поред свега тога, она је лепа, дивна!... Она је богата цура. Све што се у њену црну утробу баци, доноси богата плода. Лепа су њена поља кад озелене, а још лепша кад се позлате злаћеним влаћем... Она вам је као туђинка, не да се сваком познати!... Ко хоће да зна њене дражи и њене лепоте, тај мора живети у њој. Томе она отвара своја недра и даје своју милошту... А ко проживи у њој, тај је лако не оставља, или, ако је баш мора оставити, никад је не заборавља.

У доба кад се догађај о коме приповедам десио, Мачва је друкчије изгледала. Место њива и пашњака беше ту густа шума. Храст до храста, грм до грма, а честе тако густе „да ниси могао гују за реп извући.” А у тој стародревној шуми беше овде-онде помало крчевине пооране и засејане. Ту, па тој крчевини, видеде се кућица са потребним стајама, за смештај кућевних потреба. Око сваке кућице био је засађен воћњак било од шљива, било од јабука.

Те су кућице биле врло просте, тек колико за то да човек има где заклопити главу од кише и зла времена. Грађене су овако: ударе се четири сојира (дирека) у четврт. Наоколо се оплете прућем, али се остави рупа за врата и баца, која је служила место прозорића, па се оно пруће улепи блатом, да не би ветар продувао. Озго се покрије кровином или кором од дрвета.

Таква кућица имала је само једно одељење, а то је: све што кров покрива. На средини је велико огњиште на коме вазда ватра гори. Око ватре укућани седе; крај огњишта вечерају и разговарају, па ту и уморне кости одмарају. То су одељење звали „кућа”. Зато се, у Мачви, и данас оно одељење где ватра гори зове „кућа”.

Било је и бољих кућа. То беху куће задружних породица. Одликовале су се својим високим крововима од шиндре, наткривеним димњаком, а ко је био мало бешњи, и крстом накрај слемена. Још и данас имамо добро очуваних остатака од тих кућа. У унутрашњости њиховој било је још одељења сем „куће”, као: домаћинова соба, ћилер итд., итд.

Па иако су те кућице изгледале сиромашне, по спољашности својој, опет је свака била пуна као кошница. Сваки, па и онај најмањи кућерак, имао је хране довољно за сву породицу и усев; сем тога, имао је белог смока; о моткама, над огњиштем, висиле су целе сланине... Народ је био вредан и радан – није чудо ако је имао!...

Ето, таква је била Мачва.

* * *

На северозападној страни Мачве, баш у самом кључу где се Дрина у Саву улева, лежи Црна Бара. То је старо село. Прича вели да се негда звало „Јордан”. Ту се, у једној дринској отоци, Старачи, која изнад села тече, удавила

девојка, јединица у мајке, која беше с мајком дошла у Јордан, у госте. Кажу да је мајка тако тужно нарицала да нико ко ју је чуо не могаше заборавити њене заповеке. У заповци назвала је отоку „Црном Баром”, а околна села назваше и сам Јордан тим именом.

Уосталом, то име готово и доликује. Село је са свију страна опкољено, а средином промрежано самим барама; и ако се и за што може рећи „ово бог чува”, може се рећи за Црну Бару. И поред толиких баруштина, здрављем се не могу покудити Црнобарци.

Неки историци тврде да је ту била епископија, и то једна од оних осам што их је засновао краљ Милутин Немањић.

Данас је то село велико и ушорено. Има у њему преко три стотине пореских глава; али у оно доба једва да беше педесет кућа. Ама иако је било мало, бар је ваљало!

Црна Бара имала је свога кмета и свога попу.

Кмет Јова Јуришић одавно је кмет Црној Бари. Стари се његови ту давно настанише, па су његову кућу сматрали као староседелачку. И деда и отац му помреше као кметови, па и он се тако исто надао. Тридесет година кметује он Црној Бари. Знао је сваку кућу као своју, знао је сваког домаћина као себе. Он није сматрао своју дужност као време, него као почаст. Дичио се што је глава тим честитим људима, који не учинише никад ништа што би био грех пред богом, а стид пред светом. Простодушан, благ, тих, мирне савести као дете, он је лако бројао дане живота и ведро чекао час кад ће оставити своју кућу, пуну као кошницу, свој пород очуван и недирнут болешћу ни смрћу, своје пријатеља и другове, и отићи у вечност поштован и уважен...

Поп Милоје беше поп на своме месту. Он је имао једну узречицу којом се дичио:

– Ко је мом „Требнику” дошао – морао се поклонити!
И... ејвала његовом „Требнику”!...

Ако кога ухвати грозница, тролетна грозница, нека му попа Милоје прочита „велику” молитву – мора га пустити, па да кугу куми!... Било је случајева кад су му доводили болеснике који болују од „оне” (падавице). Тако једаред доведоше му једнога из Банова Поља. Везали га, јер се збесио. Попа рече да га одреше.

– Не смемо, попо! – рекоше луди.

Он приђе болеснику, погледа му у очи, помилова га по глави, на га одреша.

Онда стаде читати „Страшну молитву”

Страхота је слушати „Страшну молитву”; још страш-
нија је кад је поп Милоје чита... И сам се болесник узјаз-
био, па дршће као прут...

А он му чита, чита... Кад сврши, он поднесе крст, рече му да се прекрсти и целива.

И болесник се прекрсти и целива, па онда рече:

– Ал’ сам уморан!

– Хоћеш прилећи мало? – пита га попа.

– Хоћу – вели он.

Попа га поведе до своје постеље, па му рече да легне. Он је спавао прилично, а кад се пробуди, он сасвим мирно приђе попиној руци и рече:

– Хвала нека је богу па теби!...

И оде с људима кући, миран као јагње.

Него и књиге су му биле!... Није као ове јако што ништа не помажу, него оне старе, „косовске” књиге, што је у њима свако слово светом руком написано, а листови нису од хартије него од коже. А у тим књигама има молитава од сваког зла и напасти... Попа је из тих књига читао опело лудима „немиросаним” и ниједан се није повукодлачио!...

И за време његовог поповања није било ниједног вукод-лака у Црној Бари.

Али, брате, он се и умео молити богу!... Јеси чуо, јуначки сине! Кад се тај Србин замоли, најпакоснија Циганка не би се могла оглушити о молитву његову, а то ли добри бог, отац свију нас!... Лепо верујеш да му се молитва услишава. То није да само чита и баца речи, него чисто чујеш како му срце јекће тако се он молитви преда... Можеш испред њега однети све кад се богу моли, можеш му кућу запалити, он главе не окреће!...

Него, он није био само поп. Био је он човек од перчина до пете, и то паметан човек... Све што ти он рекне – речено је. Он никад није луду реч изустио. Чак и шала му беше лепа; осећаш како ти блажи душу као благи поветарац. Савете је давао озбиљно, укоре благо... А свакад је говорио истину...

И сама његова старост чинила је те његови савети нађоше одзива у души његових парохијана. Био је то старац од својих осамдесет година, здрав и крепак. Лице румено као јабука, а власи седе као руно. У бистром оку огледао се разум, а у покрету снажна и чврста воља.

За њега су говорили:

– Он зна шта ради!

И заиста, тако је. Он није био човек од науке, али је био један од људи свога доба, пун природне свежине и правилних погледа на сваку ствар; један од оних што нам створише народну мудрост, наше пословице...

И ето, та два човека били су први људи у Црној Бари. Они су били свима углед. У сваком су послу предњачили. Не би кмет Јова ништа урадио без споразума с попом, а попа опет хтеде све с људима. Зато их је чешће и призивао и договарао се.

А било је и људи паметних!... Ту је Алекса Алексић, па Иван Миражцић, па Сима Шокчанић, па Јевта Поповић, и многи други, све честити домаћини.

Требало је, рецимо, свршити какав посао сеоски. Кмет Јова то одмах каже попи, а попа му рекне те позове по неког од ових домаћина, па се о свему разговоре. И кад се споразуму, зађе чича Сима „кнез” (биров) и сазове домаћине судници, коју су насред села подигли.

Не прође много, а тек видиш: с једне стране један, с друге други, долазе судници. Не видиш ту младића: све сами седи перчини. Сваки се обукао у чисто рубље, на плећима сукнено гуњче без рукава или велики гуњ „реса-ник”. На главама се црвене алеви фесови, као да у цркву иду... Ретко у кога да видиш браду: сваки је обријан; ретко ћеш кога видети с лулом, јер се тада слабо пушило. Браду је пуштао и дуван „палио” само онај кога је снашла каква грдна несрећа, као кад му умре син, итд...

Прилазе мирно и озбиљно један другом и здраве се. Онда поседају и разговарају. Разговор им паметан, шала уљудна. Никад кавге ни ината, никад вике ни галаме; а већ о псовци да не говорим. За њу се у то доба није ни знало. Или ако је ко баш био веома љут, он је псовао „душу”, „паприку”, „врежу несрећну”, „крв материну” итд.; али то је било врло ретко. Године прођу док се псовка чује...

Тек, ето ти кмета где с попом излази из суднице. Сви се одмах дигну на ноге и прилазе ближе.

– Звао сам вас, браћо, да се договоримо о једном важном послу – почне кмет.

Овда им каже шта је то „важно”, па настави:

– Па сам разговарао о томе с попом и Иваном, и мислимо да би овако најбоље било... Шта велите ви браћо?...

– Па, добро, Јово! – веле старци.

– Куд ћеш му боље! – веле сељаци.

– Велите ли сви тако?

– Велимо!... велимо!...

– Е, добро, браћо! Сад знате шта смо доконали. Та одлука, од тога часа, постала је закон свему селу. Домаћини се враћају кућама и према томе наређују својим млађима. И кад погледаш: сви у селу, почев од кмета до чобанина, знају закон!...

Живели су сложено. То не беше село ни општина, то је била једна кућа. Ако је весеље, весеље је свију њих: ако је жалост, и она је општа. Били су сви узовници. Није се питало је ли богат или сиромаш, него је ли Црнобарац. Та слога њихова већ беше прешла и у пословицу. Друга им села завидеше, а они бежу поносити.

Него, у том поносу било је и таштине. Били су веома поносити својом слогом, па су се не само дичили и поносили пред другим селима, него их чак задиркивали и пецкали; толико су далеко ишли да су им и имена издевали... А то издевање имена беше тако духовито!... Ако је ко добио падимац од неког Црнобарца, то је тако пристајао уза њ као да се с њим родио.

И сам бесни Марко Штитарац зазирао је од тога. Од Совљака до Црне Баре има пешачког хода пола сахата; а Марко Штитарац од Совљака до Црне Баре три пут одмотава и завија шал око главе, само да му се не би Црнобарци подсмехнули!...

Па какви родитељи опака и деца. И данас ми срце заигра кад видим како се младеж баца камена с рамена, рве и скаче... Некад је, заиста, то морало лепо бити, јер се омладина црнобарска само тим и таквим играма играла... А младе цуре надметаше се која ће више свиле подгајити, лепше опрести и откати, и смишљеније чарапе оплести...